

DE MUNT KLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw
Koninklijke Vereniging

Driemaandelijks tijdschrift

- 47 -

juli-augustus-september 2005

De vikingen in Vinland

Zilveren penning van Olaf Kyrre, koning van Noorwegen (1067-1093), schaal 2/1, gevonden te Goddard (Maine, USA) in 1956, Maine State Museum.

Zoals de numismatiek ons toegelaten heeft getuigenis te brengen van het doordringen van de vikingen tot in Constantinopel $\frac{1}{2}$, kan ze vandaag ook bijdragen tot het bewijzen dat de vikingen ook de Amerikaanse grond betreedden lang voor Christoffel Columbus dat deed.

We weten sinds lang dat deze ervaren navigators, door westwaarts te varen de Faeröer-, Shetland- en Orkney-eilanden ontdekten en koloniseerden. Maar vooraleer verder te gaan en om beter de redenen te begrijpen voor deze expedities, is het misschien beter de zaken even van in het begin uit te leggen.

Terwijl Europa verviel in de brutale chaos van de feodaliteit, sinds de val van het Romeinse rijk, leefden de vikingen vredig in gemeenschap in hun dorpen, bewerkten ze de grond en hielden ze vee. Hun levensomstandigheden verbeterden voortdurend; de geboortesterfte daalde en de levensduur verhoogde. Deze welvaart veroorzaakte een grote aangroei van de bevolking. Maar zoals gewoonlijk is het betere de vijand van het goede en de goede gronden werden steeds schaarser. Tijdens de 7de eeuw ging de grote overbevolking de vikingen verplichten op zoek te gaan naar nieuw land.

Verantwoordelijke uitgever : L. VERBIST, Berkelei 31, 2860 SINT-KATELIJNE-WAVER

Afgifte Kantoor Gent X P209161

Dat had twee soorten acties tot gevolg: deze van de pacifisten en deze van de oorlogszuchtigen. De eersten gingen nieuw land zoeken om te bewerken; de tweeden nieuw land om te plunderen en af te persen.

Het is dus met deze tweeden dat onze voorouders het ongeluk hadden kennis te maken. Ze begingen hun eerste misdrijf in 793 wanneer ze het klooster van Sint-Cuthbert op het eiland Lindisfarne, te situeren op de kust van Northumberland (Noordoost-Engeland), belegerden en plunderden. Na hun vertrek bleef er geen steen meer op de andere en was er geen levende ziel meer. Vervolgens schuimden ze de kusten van Europa af, voeren de stromen op en deden sporadisch even bloedige raids. Ze waagden zich zelfs tot in de Middellandse Zee en sommigen vestigden zich zelfs op Sicilië.

Ze drongen in grote getale Engeland binnen en vestigden er kortstondige koninkrijken. Een van hun leiders, Knut de Grote, slaagde er zelfs in van zijn hegemonie uit te breiden tot heel Engeland, zonder Schotland, Denemarken en Noorwegen nog maar te tellen.

In Frankrijk liet een van hun leiders, Rollon, zich door koning Karel de Simpele een landstreek afstaan, die Normandië werd. Nochtans werden ze verslagen in de Nederlanden, tijdens de slag van Leuven in 891, door Arnulf van Karinthië. De overlevenden werden definitief verjaagd.

Zoals gewoonlijk kent men veel minder de geschiedenis van de goeden (of beter: van de minder slechten). Rond het jaar 814 avonturierde een Deen, Floki de Rogaland, een beetje verder naar het westen. Zo ontdekte hij een tot dan toe onbekend land bedekt met ijs, waaraan men de welverdiende naam IJsland gaf. Vanaf zijn terugkeer en de aankondiging van zijn ontdekking, kwam er een grote immigratiegolf op gang. Van 870 tot 930 installeerden zich meer dan 10.000 vikingen op IJsland. Ter plaatse vond men slechts enkele Ierse kluisenaars, daar aangeland na een verbazingwekkende oversteek in kwetsbare bootjes van dierenhuid. Ze zouden snel verjaagd worden door de nieuwe bewoners. De kolonisten vonden er gelijkaardige levensomstandigheden als in hun land van oorsprong en bleven er leven volgens de gewoonten van hun voorouders. Zoals in Scandinavië werden de dorpen er georganiseerd als autonome gemeenschappen geleid door een chef.

Door de voortdurende toename van de bevolking werd het beleid echter steeds complexer en dat bracht de verantwoordelijken in 930 tot het opdelen van het eiland in districten geregeerd door een algemeen parlement waarin elke vrije man een stem had. Zo kwam de Althing tot stand, de eerste democratische instelling in West-Europa en de eerste sinds de Griekse oudheid ^{2/}. Ondertussen groeide de bevolking verder aan en bereikte 60.000 zielen. Het Scandinavisch probleem herhaalde zich en de zoektocht naar nieuw land drong zich opnieuw op.

Twee IJslandse saga's, de *Saga van de Groenlanders* en de *Saga van Erik de Rode*, verhalen de ontdekking en de kolonisatie van Groenland en "Vinland". Het zijn prozaverhalen over de helden van IJsland die werden geschreven lang na de feiten (rond 1200) en het is niet altijd duidelijk wat echt gebeurd is en wat fictie.

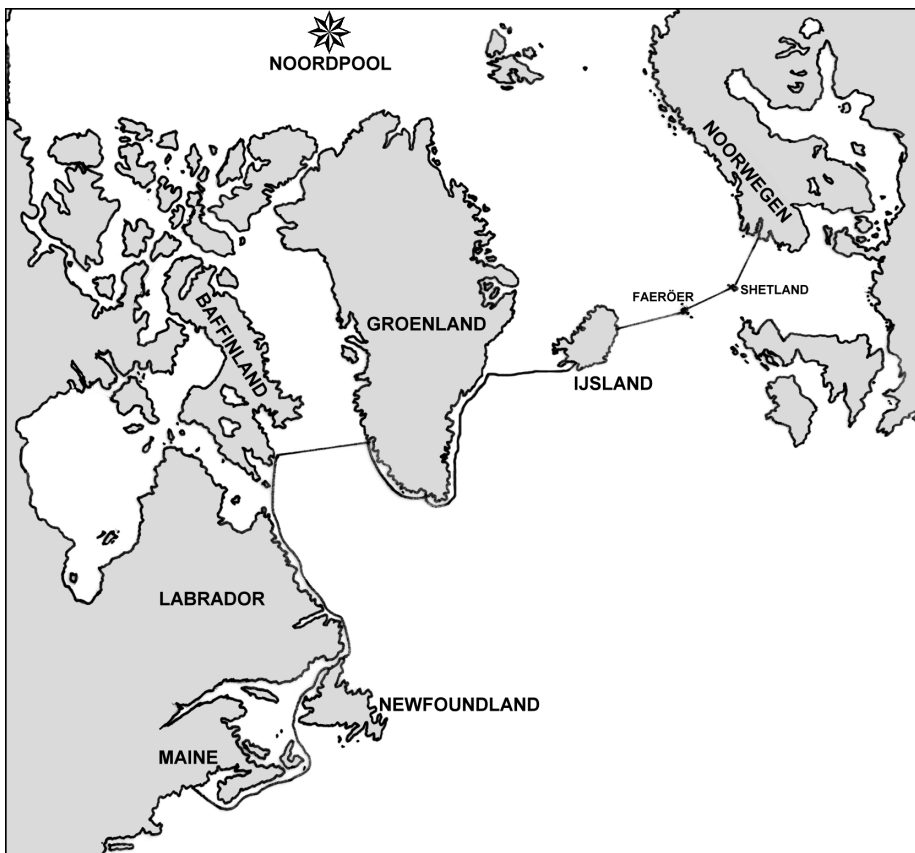
Het toeval doet soms goede dingen en in 982 werd een chef, genaamd Erik de Rode, tengevolge van een moord veroordeeld door de Althing tot 3 jaar verbanning. Daar hij niet veel te verliezen had besliste het gewelddadig personage, samen met enkele verwanten het risico te nemen van verder westwaarts te varen in de hoop van nieuw land te vinden, en de kust te bereiken die een verdwaald zeeman, een zekere Gunnbjörn, beweerde te hebben gezien enkele jaren vroeger. Zo ontdekte Erik de

Rode Groenland.

In het zuidelijke deel was het klimaat er toen ongetwijfeld een beetje zachter dan vandaag en de plantengroei was er overvloediger dan in IJsland. De grond was er vruchtbaar, voornamelijk in de lager gelegen kuststreken, die helaas ondertussen overstromd zijn. Er was veel wild en de zee visrijk, zonder te spreken van bont en metalen. Een echt luilekkerland! Eens de tijd van zijn verbanning voorbij keerde Erik de Rode triomfantelijk terug met zijn ontdekking. Dat veroorzaakte een algemene belangstelling en een eerste vloot kolonisten vertrok reeds met 25 schepen.

De nederzettingen in Groenland bleven bestaan tot het einde van de 15de eeuw, toen de relaties met het grote noordelijke eiland stilaan verminderd waren om uiteindelijk volledig stil te vallen. In 1712 stuurde Frederik IV, koning van Noorwegen, nog een verkenningsexpeditie maar men vond er niemand meer behalve eskimo's. Men veronderstelt dat de kolonisten uitgeroeid waren door een epidemie.

Maar keren we even terug in de tijd. Met Groenland als basis gingen de moedigste vikingen nog verder op avontuur op de oceaan. Dit soort expedities door de noordelijke zeeën lijken homerisch en gevaarlijk, en dat waren ze ook. Nochtans moet men zich niet laten afleiden door de afbeelding van de reiswegen op vlakke wereldkaarten gemaakt volgens de Mercatorprojectie, want de noordelijke en zuidelijke regio's zijn er zeer vervormd en sterk uitvergroot op weergegeven. Het is dus veel beter om zich een idee te vormen van de afstanden door een wereldbol te gebruiken of een kaart gecentreerd op dat deel van de aarde.

Een andere factor die het idee van de grote afstanden tussen deze landen vertroebeld is de aanwezigheid van pakij's dat soms zeer ver de vaste grond uitbreidt op de zee. De vikingen deden ook beroep op enkele slimme methoden: ze lieten enkele vogels vliegen, duiven of raven, en voeren vervolgens in de richting dat deze vlogen.

Er waren soms ook schepen die ongewild uit de koers geraakten, meegesleurd door de stroming of door de verkeerde winden. Dat overkwam Bjarni Herjólfsson, de zoon van een kompaan van Erik de Rode, die zo waarschijnlijk de eerste was om de kust van Newfoundland van verre op te merken. Een van de saga's kent de eerste ontschepping op dit eiland toe aan Leif, zoon van Erik de Rode.

Er is trouwens ook een verhaal dat hij, in dienst van Noorwegen en bekeerd tot het christendom, zou gestuurd zijn door koning Olaf I om Groenland te bekeren. Op weg zou hij van de route afgeweken zijn en zo ongewild voet aan wal gezet hebben op Newfoundland. We weten ondertussen dat deze versie pure fictie is, geschreven in de 13de eeuw door een bekeerde Ierse monnik. Volgens dit verhaal werd Leif Eriksson afgebeeld met het kruisbeeld in de hand op een bronzen standbeeld door Stirling Calder, geschonken door de USA aan IJsland in 1930 ter gelegenheid van het 1000-jarig bestaan van de Althing. Het beeld staat nu voor de Hallgrímskerk te Reykjavík.

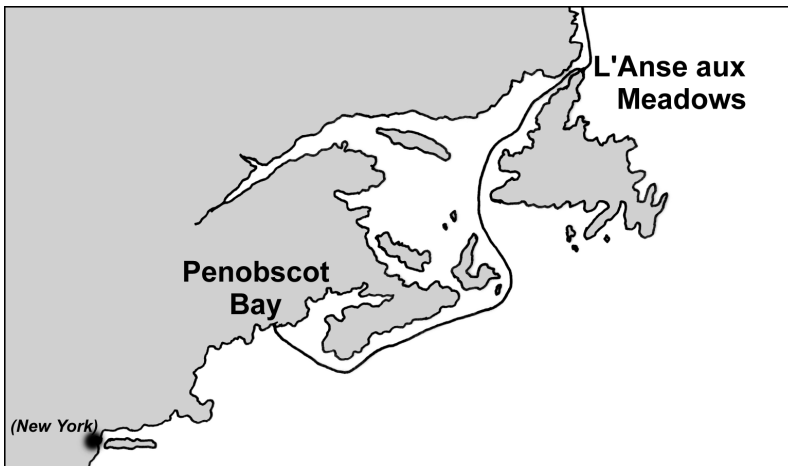
Na de toevallige ontdekking van Bjarni, plande Leif Eriksson een verkenningsexpeditie rond het jaar 1000. Hij vertrok met een kleine 100 vrijwilligers, mannen en vrouwen. Ze bereikten zonder problemen de tamelijk dichtbijgelegen Canadese kust en waren dus de eerste Europeanen die voet zetten op het Amerikaanse continent, ongeveer 500 jaar vóór Christoffel Columbus. De saga vertelt verder dat Leif Eriksson zijn weg vervolgde varend langs de kust. Het epos vermeld en beschrijft achtereenvolgens de landen *Helluland* of Platte Stenenland, *Markland* of Woudenland en het fameuze *Vinland* of Wijnland waarvan de winters zo zacht waren dat er slechts een beetje sneeuw viel. Ze overwinterden op Vinland alvorens terug te keren.

Vervolgens organiseerde Horfinnr Karlsefni, een schatrijk IJslands koopman, rond 1010 een kolonisatieexpeditie naar het beroemde Vinland. De saga vertelt verder dat ze zich ter plekke vestigden en handel begonnen te drijven met de autochtonen die ze Scraelings noemden; stammen met gebruiken die zeer goed overeenkomen met de Amerikaanse indianen die wij later leerden kennen. Maar de relaties tussen de twee bevolkingsgroepen vertroebelden en er begonnen vijandelijkheden. De vikingen besloten dan ook vrij snel de kolonie terug te verlaten.

Dikwijls zijn deze geschiedenissen ... echte geschiedenis. Dat is het geval voor vele saga's en daar is men vandaag steeds meer van overtuigd. Het probleem is natuurlijk van onderscheid te maken tussen geschiedkundige realiteit en legende. Zoals Schliemann met de homerische gedichten over de Trojaanse oorlogen, ging een archeologisch paar, Helge Ingstad en Anne Stine, de gegevens van de saga van Leif

Eriksson gebruiken om te trachten de exacte routes van de expedities te reconstrueren. Op die manier lokaliseerden ze l'Anse aux Meadows op de noordelijke punt van Newfoundland. Ze begonnen de eerste opgravingen in 1960. Na lang zoeken zonder iets te vinden spraken ze, als bij wonder, met een lokale visser die zich een plaats herinnerde met vreemde uitsteeksels op de grond. Ze groeven er voorzichtig de grond af en vonden er de fundamenten van woningen identiek aan degenen die men vindt in IJsland en Groenland. Het bewijs was geleverd dat de vikingen daar geleefd hadden.

Op deze site, verklaard tot werelderfgoed door de Unesco, kan men vandaag een museum bezoeken dat de diverse voorwerpen herbergt die gevonden werden tijdens de opeenvolgende opgravingen, en drie gereconstrueerde typewoningen met gras op het dak. Een koolstof-14 analyse bevestigde de datering van de gevonden voorwerpen rond het jaar 1000.

Nochtans was de belangrijkste ontdekking bij toeval reeds enkele jaren vroeger gebeurd. In de zomer van 1956 waren twee amateur-archeologen op zoek op een plaats aan Penobscot Bay, aan de kust van de Amerikaanse staat Maine. Deze plaats heet Goddard, is zeer vruchtbaar en de zee is er visrijk. Tussen de 7de en de 10de eeuw was ze de opeenvolgende woonplaats van verschillende indianenstammen.

Tijdens hun tweede jaar van opgravingen vonden ze een bewaarplaats van de vroegere bewoners en tussen allerlei soorten afval, potscherven, dierenbeenderen, visgraten en schelpen, ontdekten ze een klein metalen schijfje, ingevreten door het vuilnis van de grond, dat deed denken aan een muntstukje.

Een lokale numismaat onderzocht als eerste het muntje en identificeerde het als een penning van de Engelse koning Hendrik II Plantagenet (1154-1189), die bekend staat voor zijn munten van slechte kwaliteit. Het muntje kwam met deze identificatie terecht in een vitrine van het Maine State Museum. De inwoners van het "Perfide Albion" verheugden zich reeds de Nieuwe Wereld bereikt te hebben vóór Christoffel Columbus, maar bovenal van de bodem van Acadië betreden te hebben vóór de Fransen.

Men moest nog een twintigtal jaren wachten voor een gerenommeerd numismaat, de bekende Peter Seaby uit Londen, er zich ging mee bezighouden. In de "Seaby Coin and Medal Bulletin" van december 1978 verscheen een artikel van zijn hand waarin hij de munt identificeerde als een penning van de Noorse koning Olaf Kyrre.

Wetenschappelijke testen confirmeerden later deze identificatie.

Olaf Kyrre was de zoon van Harald III Hårdråde die van zich had laten spreken tot in Azië en waarvan dus de zoon van zich liet horen in Amerika. Na de dood van zijn vader, tijdens de slag van Stamford Bridge (nabij York in Engeland, 1066) keerde Olaf terug naar Scandinavië aan het hoofd van de overlevenden. Hij regeerde eerst samen met zijn broer Magnus II maar deze stierf in 1069. Olaf regeerde dan alleen tot aan zijn dood in 1093. Zijn zeer lange regeerperiode was voor Noorwegen een periode van vrede en welvaart.

De ontdekking van de penning van Olaf Kyrre is van kapitaal belang, daar ze onweerlegbaar de aanwezigheid van de vikingen aantoonde in de Nieuwe Wereld vanaf het begin van het tweede millennium.

De opgravingen van l'Anse aux Meadows hadden reeds de echtheid van dat feit aangetoond, maar die ontdekking werd overschaduwd door het feit dat bepaalde mensen sinds lang vikingartefacten tentoonstelden waarvan ze beweerden ze toevallig gevonden te hebben: wapens, gereedschappen en zelfs een landkaart; zaken die later allemaal als vals werden verklaard!

Hier had men een object waarvan de authenticiteit onweerlegbaar was en waarvan de datering zeer precies was. Het is immers geweten dat, in een periode van inflatie, de vader van Olaf Kyrre zijn toevlucht genomen had tot het produceren van munten van steeds lager gehalte waaraan men de naam Haraldslætten gegeven heeft.

Olaf probeerde te verhelpen aan een monetaire chaos veroorzaakt door het gelijktijdig circuleren van munten met zeer uiteenlopend gehalte. Hij besliste dus de afwijkende munten in de circulatie te vervangen door een eenvormig muntstelsel. Helaas werden de nieuwe munten slecht onthaald omwille van het laag gehalte (0,375) en de hervorming werd een mislukking. De koning moest noodgedwongen een andere strategie kiezen die erin betond munten te produceren in goed zilver, maar met een lager gewicht. Zo bracht hij het gewicht op 0,6 g. De gevonden penning in Maine is van de eerste serie, en men kan hem dus situeren in de periode van 1067 tot 1080.

Het meest fascinerende aan deze munt is het afgebeelde motief. Men denkt er de silhouet van een draak in te herkennen en inderdaad, het is om dit mythisch dier dat het gaat. De gespecialiseerde catalogi tonen ons afbeeldingen van veel beter geconserveerde exemplaren waarop men meer anatomische details van dit fabuleuze monster kan onderscheiden.

Maar wat we ons moeten realiseren is dat deze voorstelling niet het gevolg is van de inventieve geest van de Scandinavische graveurs, maar eerder aan een verkeerde interpretatie van een reeds sterk gewijzigd prototype. Dit is het klassieke voorbeeld

van een progressieve degeneratie van een monetair type dat men, paradoxaal genoeg, geïmmobiliseerd noemt.

Men zou kunnen zeggen dat het initiële model het laatste was van het Romeinse keizerrijk. Dat werd vervolgens gekopieerd door de Karolingische koningen en de vorsten van de diverse koninkrijken die Engeland opdeelden.

Zo is het meest directe prototype een penning (of denier) van de Engelse koning Aethelred II (978-1016). Deze penningen werden overvloedig geproduceerd daar Aethelred een enorme afkoopsom moest betalen, het zogenaamde Danegeld, om op de goodwill van de vikingen te kunnen rekenen, die gevestigd waren in het noordwesten van het eiland. Tijdens zijn regering hebben niet minder dan 75 muntateliers bijgedragen aan het slaan van een kolossale hoeveelheid penningen, geschat op 40 miljoen exemplaren.

Dat wil zeggen dat deze munten zich overvloedig verspreidden door alle landen rond de Noordzee: in Scandinavië maar ook in Schotland en Ierland. Daar zijn ze vervolgens ook min of meer slaafs gekopieerd geworden om uiteindelijk te degenereren zoals uitgelegd.

De serie munten hieronder toont beter dan grote theorieën de evolutie van het motief dat uitmondde in de draak die de graveurs van de vikingen uiteindelijk uitbeeldden op de latere muntstukken.

Zo begrijpen we beter dat de vikingen, als bewonderaars van dit utopisch dier, geloofden het hierin te herkennen ten koste van de koninklijke buste.

Als conclusie kunnen we stellen dat deze munt van Olaf Kyrre aantoont dat, terwijl de site van l'Anse aux Meadows een vaste nederzetting was, deze heeft toegelaten aan de geharde en vermetele zeevaarders zich verder naar het zuiden te wagen.

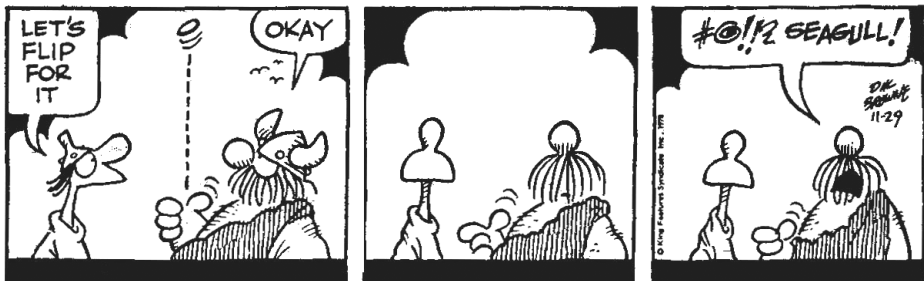
Uiteraard betekent de aanwezigheid van deze munt op die plaats niet noodzakelijk dat de vikingen er ontscheept zijn. De munt zou kunnen meegebracht zijn door de indianen die hem verkregen hadden op een of andere manier, door handel of door plundering. Ze zouden hem zelfs kunnen gevonden hebben op de grond, verloren tijdens een bivak. Het was nochtans niet de gewoonte van deze volkeren van grote rondreizen te maken ver van hun thuis en men kan er dus zeker van zijn dat de plaatsen die de vikingen bezochten niet ver weg moesten geweest zijn. Een ander element komt trouwens deze hypothese staven, namelijk het feit dat het klimaat en het landschap in deze regio merkwaardig goed overeenstemt met wat beschreven is in de saga van Leif Eriksson...

Om te eindigen met een humoristische noot, wou ik zeggen dat de uiteindelijke

oplossing misschien gebracht werd door Dik Browne. Hij is geen numismaat maar nochtans kennen velen onder u hem zonder het te weten, namelijk in België waar de lezers van de kranten *Le Soir* en *De Standaard* zich sinds jaren kunnen verheugen in de fameuze strip *Hagar de Verschrikkelijke* (*Hagar the Horrible* in het Engels).

Toen de Amerikaanse kranten verslag uitbrachten van de resultaten van Peter Seaby op 29 november 1978 en reeds druk speculeerden over de interpretatie te geven aan deze ontdekking, was op het einde van het artikel de strip van de dag van Dik Browne te zien. Deze toont op een eerste plaatje Hagar met zijn onafscheidelijke acoliet die het spelletje “Kruis of Munt” speelt, terwijl in de verte reeds een vlucht vogels aankomt. Het tweede plaatje toont ons de twee kompanen met de neus in de lucht wachtend tot de munt terugvalt. Op het derde plaatje roept Hagar een verwensing naar een zeemeeuw die in de vlucht de munt meegepikt heeft, zonder twijfel de munt van Olaf Kyrre, en hem meeneemt naar een verre bestemming.

HAGAR THE HORRIBLE By Dik Browne

Noten

- 1/ Jacques DRUART, *Les Vikings à Miklagård*, in *La Vie Numismatique*, nr. 1, 2004.
- 2/ Jacques DRUART, *L'Islande, première démocratie européenne*, in *La Vie Numismatique*, nr. 7, 1992.

Bibliografie

Maine State Museum, *The Goddard Norse coin*,

<http://www.maine.gov/museum/anthropology/norsecoinpage.html>

Parks Canada, *L'Anse aux Meadows National Historic Site of Canada*,

<http://www.pc.gc.ca/lhn-nhs/nl/meadows>

Peter SEABY, *The first datable Norse find from North America?* in *Seaby Coin and Medal Bulletin*, december 1978, London.

Jacques Druart

Dit artikel is een vertaling van *Les Vikings au Vinland* verschenen in *La Vie Numismatique*, nr. 3, 2004. Vertaling door Leopold Verbist.